

№ 21 (278)
Чэрвень 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

У нумары:

- **Конкурс: «Берагіня» зноў збірае сяброў –** стар. 3
- **1000-годдзе Літвы: дзе тыя землі? –** стар. 4
- **Асоба: фальклорная ніва Веры Палтаран –** стар. 5

На тым тыдні...

● **26 мая** ў Музеі сучаснага выяўленчага мастацтва прайшло ўрачыстае закрыццё **выстаўкі графікі Іаанны Пех і плаката Рамана Каларуса**, куды завіталі аўтары. Імпрэза, арганізаваная музеем і Польскім Інстытутам у Мінску, пазнаёміла беларусаў з творчасцю двух выдатных майстроў сучаснага польскага мастацтва з Катавіцы. Два творцы, два погляды, дзве моцныя, яркія індывідуальнасці, дзве мелодыі, якія арганічна суіснуюць і дапаўняюць адзін аднаго ў прасторы розных выставачных залаў і экспазіцый.

● **27 мая** ў мінскім Літаратурным музеі Максіма Багдановіча прайшла **прэзентацыя інтэрнэт-часопіса перакладной літаратуры «ПрайдзіСвет»**, які плануецца як інтэрнэт-выданне, цалкам прысвечанае перакладу замежнай літаратуры на беларускую мову. «Ідэя часопіса ўзнікла год таму, – тлумачыць аўтарка праекта Юля Цімафеева, – і на тое былі аб'ектыўныя прычыны. Адна з іх – адсутнасць друкаванага ці інтэрнэт-выдання, якое было б прысвечанае перакладу на беларускую мову. Таксама адчуваецца недахоп выданняў, дзе маладыя перакладчыкі маглі б друкаваць свае творы». Павіншавалі новае выданне кіраўнік перакладчыцкай майстэрні Андрэй Хадановіч, паэт і перакладчык Віталь Рыжкоў ды іншыя. Незвычайныя пераклады Сержук Вітушкі пра сала з памідорамі спяваў Раман Абрамчук, а з льялькай-перакладчыкам гуляўся «Крывы тэатр».

● **28 мая** ў Мінску адбылася **прэзентацыя аб'яднання пісьменнікаў-хрысціянаў «Дабравест»**. На вечарыне гучалі вершы, спевы і неверагодныя сведчанні. Былі запрошаныя паэты Рыгор Барадулін, Алесь Спіцын, Усевалад Гарачка, бард Андрэй Мельнікаў ды іншыя творцы.

● **29 мая** ў Уздзенскім дзяржаўным сельскагаспадарчым прафесійным ліцэі прайшла сустрэча са старшынёй Беларускага добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры Антонам Астаповічам і журналістам ды краязнаўцам Віктарам Хурсікам, сябрам рэдкалегіі нашай газеты. Размова ішла пра гісторыка-культурную спадчыну Уздзеншчыны.

● У Іркуцку (Расія) **30 мая** адбыўся **VI абласны фестываль-конкурс «Гучы, гоман беларускі»**. У фестывалі, які праходзіў у Тэатры юнага глядача імя А. Вампілава, бралі ўдзел калектывы з Іркуцкай вобласці, якія выконваюць творы на беларускую тэматыку. Прымеркаваны фестываль да Дня нараджэння рэгіянальнай грамадскай арганізацыі «Іркуцкае таварыства беларускай культуры імя Яна Чэрскага» (ІТБК), заснаванай 31 мая 1996 года. Таму сябры таварыства адзначаюць гэтую дату як Дзень прыбайкальскіх беларусаў і традыцыйна ладзяць напрыканцы мая культурныя мерапрыемствы. У гэтым годзе найлепшыя калектывы атрымалі дыпламы лаўрэатаў фестывалю і грашовыя прэміі ад арганізатараў мерапрыемства.

Наша віншаванне

Грамадскае аб'яднанне «Беларускі фонд культуры» і «Краязнаўчая газета» віншуюць калектывы Шумілінскага гісторыка-краязнаўчага музея з 25-годдзем з дня заснавання ўстановаў, жадаючых плённай працы на наступную чвэрць стагоддзя, новых выставачных экспазіцый і зацікаўленых наведнікаў.

У чэрвені ўбача спадар,
што Бог дасць у дар

У пошуках дубовага лістка, або «Шлях да вытокаў»

2009 год у Беларусі абвешчаны Годам роднай зямлі. «Што гэта значыць?» – спытаем мы сябе. А гэта значыць, што трэба вучыцца любіць і берагчы свой край. Рана ці позна кожны чалавек задумваецца аб тым, што было да яго на гэтай зямлі і што ён сам пакіне пасля сябе. Ці змяняцца звычкі, светапогляд чалавека, уклад яго жыцця, ці будучы ўспамінаць пра яго. Каб атрымаць жадаанае, трэба проста імкнуцца да дасягнення пастаўленых задач, а галоўнае – проста быць Чалавекам, ведаць пра мінулае свайго краю і справімі будаваць сучаснасць дзеля светлай будучыні.

Кожны з нас, калі захоча даведацца пра сваіх продкаў, звяртаецца да гісторыі роднага краю, да культуры сваёй нацыі. І, я лічу, усім неабходна ведаць, дзе яго карані, як жылі яго дзяды і пра дзеды, якія ў іх існавалі традыцыі і звычкі. А як спазнаць, як данесці да іншых тыя веды, якія з'явіліся падчас вывучэння нашай малой Радзімы? Краязнаўчая канферэнцыя. Яна не толькі прывядзе нас да вытокаў, але і абавязкова папырыць веды пра людзей, якія ўслаўлялі наш край, пра гісторыю роднай зямлі, малюнічага кутка Беларусі, які завецца Вілейшчынай.

Адным з ініцыятараў арганізацыі краязнаўчай канферэнцыі быў наш зямляк, краязнаўца, турыст і проста ўлюбены ў свой край чалавек Віталь Міхайлавіч Кастэнка. Шкада, што яго ўжо няма сярод нас, але ідэя знайшла сваё ўвасабленне ў рэальнасці. І Першая гімназічная краязнаўчая канферэнцыя «Шлях да вытокаў», прысвечаная памяці Віталія Кастэнкі, адбылася ў вілейскай гімназіі № 1 «Логас». У рабоце канферэнцыі прынялі ўдзел гісторыкі,

краязнаўцы, настаўнікі і работнікі культуры.

Імвалам канферэнцыі стала магутнае і прыгожае дрэва – дуб. Чаму менавіта дуб? Таму што нашыя продкі шанавалі гэтае дрэва за яго сілу, прыгажосць і параўноўвалі яго з магутным богам грому і маланкі Перуном. Дубовую лісточку бераглі як талісман і бралі ў падарожжы на памяць аб Радзіме. У народзе існуе павер'е: дуб дапамагае напоўніцца станоўчай энергіяй.

На адкрыцці канферэнцыі дырэктар вілейскай гімназіі

№ 1 «Логас» Н.П. Жыбуль адзначыла, што Вілейшчына прыгожая не толькі сваёй прыродай, але і сваімі людзьмі, што «на нашай шчодрой зямлі нарадзіліся і выраслі шматлікія дзеячы культуры і навукі, наш край з'яўляецца крыніцай творчасці для мастакоў, паэтаў, кампазітараў. Міхась Клеафас Агінскі, Мікадзім Сілавановіч, Леў Альпяровіч, Адам Гурыновіч, Ігнат Ходзька... І за кожным з гэтых імёнаў гісторыя – гісторыя чалавека, народа, краіны».

А нумары мастацкай самадзейнасці, якія падрыхтавалі творчыя калектывы гімназіі – ансамбль танца «Карусель» (кір. І.У. Сідарэвіч) і фальклорная група «Званочки» (кір. В.С. Вінцэвіч), а таксама цымбалістка Дар'я Шэры (наст. В.А. Сліжэўская) і піяністка Дар'я Дзевяцень (наст. В.М. Пётрыкевіч) – сталі яскравым падцвярджэннем словаў Наталіі Пятроўны аб тым, што нашая вілейская зямля багатая на таленты.

(Заканчэнне на стар. 2)

Хто дае пра захаванне гісторыка-культурнай спадчыны каму неабыхавая будучыня Беларусі
хто вывучае гісторыю свайго Краю

Далучайцеся да кола сяброў!

пабудыць індэкс
Індывідуальны - 63320, ведаманы - 633202

«Шлях да вытокаў»

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1)

З пажаданнямі поспехаў да ўдзельнікаў канферэнцыі звярнуўся старшыня Вілейскага раённага Савета дэпутатаў Яўген Антонавіч Ігнатавіч, які не толькі пазнаёміў з тымі краязнаўчымі мерапрыемствамі, якія праводзяцца ў раёне, але і выказаў надзею, што ўдзельнікі Першай гімназічнай краязнаўчай канферэнцыі будуць годнымі паслядоўнікамі сённяшніх краязнаўцаў Вілейшчыны.

Для ўдзелу ў канферэнцыі было пададзена 30 заявак з 10 навучальных устаноў Вілейскага раёна і Цэнтра мастацкай творчасці аддзела культуры Вілейскага райвыканкама.

Усе працы былі размеркаваныя па 5 кірунках: «Турстычнае краязнаўства», «Гістарычнае краязнаўства», «Сацыяльна-экалагічнае краязнаўства», «Літаратурнае краязнаўства», «Культуралагічнае краязнаўства».

Узрост даследчыкаў быў розны. Для шасцікласнікаў з Ільянскай і Куранецкай агульнаадукацыйных сярэдніх школ і Іжскага дзіцячага сада-агульнаадукацыйнай сярэдняй школы гэтая канферэнцыя стала першым сур'ёзным выпрабаваннем, а для адзінаццацікласнікаў – заключным этапам у іх школьнай даследчай дзейнасці. Усе працы былі адзначаны дыпламамі і каштоўнымі прызамі.

Дыпламамі I ступені былі адзначаныя працы: «Яны вызвалілі Вілейшчыну: Азі Асланаў» Мікалая Дзямідава (кір. А.Л. Мачэль), «Энцыклапедычны даведнік Зорны россып Вілейшчыны» Аксаны Сівец (кір. А.Б. Гулецкая), «Дэмаграфічная сітуацыя на Вілейшчыне» Дзяніса Чупрыса (кір. В.У. Валынец) – навучэнцаў вілейскай гімназіі № 1 «Логас»;

«Видовое разнообразие папоротников в окрестностях г. Вилейки» Алены Корсак (кір. С.А. Стрэж) – навучэнкі вілейскай гімназіі № 2; «Этнічная і канфесійная сітуацыя ў Вілейскім павеце напрыканцы XIX стагоддзя» Генадзя Саламонава (кір. В.І. Рогач) – навучэнца Асіповіцкага дзіцячага сада-агульнаадукацыйнай сярэдняй школы.

Удзельнікі і госці канферэнцыі засталіся задаволеныя яе працай. Я думаю, што і не магло быць інакш, таму што тут сабраліся аднадумцы, якія жадаюць ведаць свае карані і гісторыю роднага краю.

Высокай адзнакай для арганізатараў канферэнцыі сталі словы А.І. Капцюга, што «гэта была лепшая канферэнцыя, якую я наведаў у XXI стагоддзі».

Сапраўды, мерапрыемства мела вялікі поспех. Яно знайшло сваіх удзельнікаў і слухачоў. І спадзяёмся, што з кожным годам гімназічная краязнаўчая канферэнцыя будзе прыцягваць усё большую колькасць удзельнікаў, знаўцаў роднага краю, неабыхавых да гісторыі і культуры сваёй малой радзімы людзей. Хочацца верыць, што на Другой краязнаўчай канферэнцыі збярэцца аднадумцы не толькі з Вілейшчыны, але і з іншых раёнаў Беларусі. І хто ведае, можа, калі-небудзь яна стане міжнароднай. Усіх ахвочых мы запрашаем да супрацоўніцтва.

Заяўку на ўдзел можна падаць да 1 красавіка 2010 года па электронным адрасе logos1@list.ru або па тэл. (8-01771) 5-51-58.

Аксана СІВЕЦ,
навучэнка вілейскай
гімназіі № 1 «Логас»

Землякі ў свеце

Беларусы Латгаліі

Нядаўна ў Варшаве выйшла кніга «Беларускія гаворкі ў Латвіі ў Краслаўскім раёне. Сацыялінгвістычныя даследаванні». 248-старонкавая манаграфія, выдадзеная на польскай мове, з'яўляецца вынікам 4-гадовай працы кандыдата філалагічных навук Міраслава Янкавяка, навуковага супрацоўніка Інстытута славістыкі Польскай акадэміі навук. Тэмай яго навуковых даследаванняў з'яўляецца беларуская эміграцыя – мова, тоеснасць і гісторыя.

Даследаванні тычыліся беларускай меншасці ў Латвіі, а дакладней – паўднёвай часткі Латгаліі. Аўтар жыў з беларусамі Латгаліі больш за 4 месяцы, прыслухваючыся да іх мовы, да гісторыі і тоеснасці. У

сваёй кнізе М. Янкавяк апісвае не толькі сістэму беларускіх гаворак Латгаліі (фанетыку ці марфалогію), але паказвае працэс іх пераменаў цягам апошніх дзесяцігоддзяў, найперш у кантэксце русіфікацыі і ўплыву польскай і балтыйскіх моваў на беларускую. Аўтар таксама апісвае гісторыю гэтай меншасці, ролю розных фактараў, якія ўплывалі на іх тоеснасць, а таксама палітыку чарговых уладаў у Рызе ў дачыненні да нацыянальных меншасцяў і моваў, якія існуюць на латвійскіх землях.

Як звяртае ўвагу сам М. Янкавяк, тэма беларускіх гаворак па-за межамі Беларусі – увесь час тэма табу сярод мовазнаўцаў Беларусі, і цяжка знайсці манаграфію на

гэтую тэму. Кніжка з'яўляецца першай з планаванай аўтарам серыі манаграфій пра беларускія гаворкі па-за межамі беларускай дзяржавы.

Паводле паведамлення
ў інтэрнэце

Імпрэзы

3 Парнаса – у Літаратурны музей

16 мая 1889 года ў газеце «Минский листок» (№ 37) была ўпершыню апублікаваная паэма «Тарас на Парнасе» (першапачатковая назва «Тарас. Беларуская паэма»). Нядаўна вядомы даследчык Генадзь Кісялёў прышоў да высновы: аўтар гэтага твора – Кастусь Вераніцын, што падтрымалі многія навукоўцы. З нагоды 120-гадовага юбілею публікацыі паэмы 27 мая ў Літаратурным музеі адбылася вечарына, у якой прынялі ўдзел паўнамоцныя паслы ў Беларусі з Украіны і Балгарыі, беларускія пісьменнікі, журналісты, перакладчыкі твора на замежныя мовы і проста аматары класікі беларускай літаратуры. Дарэчы, у 2008 годзе паэма «Тарас на Парнасе» была выдадзеная ажно на сямі мовах свету (укладальнік Язэп Янушкевіч, выдавец Віктар Хурсік). На вечарыне дэкламаваліся ўрыўкі на ўкраінскай, балгарскай, іспанскай, англійскай, нямецкай, польскай мовах і, канечне ж, па-беларуску. Радасна ўсведамляць, што гэты твор вядомы людзям не толькі ў нашай краіне, але і за яе межамі.

Пятро СВІРЫД
На фота Уладзіміра ПУЧЫНСКАГА:
выступленне Віктара Хурсіка на вечарыне

Чэрвень

3. **Алёна, Ульяна.** Дзень ільну.
4. **Васіліск.** «Ад Васіліска і салавей блізка».
5. **Дзень Ефрасінні Полацкай.**
6. ***Сёмушныя Дзяды, Духавая, Зялёная субота.**
7. **Ян.** «Рой перад Янам - пчаляр будзе панам». ***Сёмуха (Троіца, Зялёныя святкі).** Культ продкаў і расліннасці. «Павядзём Куста пад гай зялёненькі...»
8. ***Русальніца.** Праводзіны вясны. «На Граннай нядзелі Русалкі сядзелі...»
9. ***Конскі Вялікдзень.** Свята коней.
10. ***Градабой (Серада Русаль).** Засцерагаліся ад граду. Здабывалі агонь з ясеню.
11. ***Божае цела. *Наўская Троіца.** Памінанне. ***Абліваха.** Абліваліся вадою, каб пайшоў дождж.
13. **Ерамей. Антоній.** «Антоні, аддай коні».
14. **Юстын і Харытон.** «Юстын цягне ўверх каноплі, а Харытон – лён». ***Русальчыны розыгры.** Засцерагаліся русалак. ***Пятроўка** да 11 ліпеня. Пятроўка-галадоўка.

18. ***Дзевятнік.** Перавод уніятаў у праваслаўе.
19. ***Дзевятуха.** Свята ад навалыніцы.
- 20 і 21. **Дзень астранамічнага сонцастаяння.** Даўжыня дня – 17.09 гадз., усход – 4.37, захад – 21.46. Маладзік.
21. **Тодар.** «На Тодара раса – канпель паласа».
22. **Кірыла.** На Кірылу з усяе моцы Зямля імкнецца да Сонца.
23. **Купала.** У старажытнасці - Новы год/лета, прыпадала да дня сонцастаяння.
24. **Ян Купальны.** «Сонца грае».
25. **Анапрэй.** «Хто на Нупрэя пасее грэч, той будзе бліны печ». ***Дзевятнік.** «Дзевятнік гнаі возіць».
26. **Акуліна Грачышніца (Задзярыхвост).** ***Дзесятка.** Косы точыць. Жыта паспявае.
28. **Амос.** «Прышоў Амос – цягне ўгору авёс»
29. **Пятрок.** «Да Пятра зязюльцы кукаваці». «Прышоў Пятрок – апаў лісток, прыйдзе Ілья – ападуць і два».
30. **Данат.** «Святы Данат коскі точыць, сянцо косіць».

Індывідуальная падпіска
Індэкс 63320
1 месяц 4 500 руб.
3 месяцы 13 650 руб.
6 месяцаў 27 300 руб.

Ведамасная падпіска
Індэкс 633202
1 месяц 4 725 руб.
3 месяцы 14 175 руб.
6 месяцаў 28 350 руб.

Міністэрства сувязі Рэспублікі Беларусь

АБАНЕМЕНТ на газету 63320

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Колькасць камплектаў

на 200 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды

(паштовы індэкс)

(адрас)

Каму

(прозвішча, ініцыялы)

ДАСТАВАЧНАЯ

КАРТКА

на газету

63320

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Кошт	падпіскі	_____руб.	Колькасць камплектаў
	пераадрасоўкі	_____руб.	

на 200 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды

(паштовы індэкс)

(адрас)

Каму

(прозвішча, ініцыялы)

Ф.СП-1

VI Рэспубліканскі фестываль фальклорнага мастацтва «Берагіня»

праводзіцца на падставе плана мерапрыемстваў па рэалізацыі Канцэпцыі нацыянальнай бяспекі Рэспублікі Беларусь ад 7 жніўня 2002 г. № 218 рп, зацверджанага распараджэннем Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, а таксама Палажэння аб Рэспубліканскім фестывалі фальклорнага мастацтва «Берагіня», якое зацверджана Пастановай калегіі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь № 9 ад 05.03.2007 г.

Фестываль фальклорнага мастацтва «Берагіня» займае значнае месца сярод святаў, конкурсаў і іншых падобных мерапрыемстваў, якія праводзяцца ў краіне. Ён скіраваны на дзяцей і моладзь, на ідэалагічнае і патрыятычнае выхаванне сродкамі беларускай народнай спадчыны. Фестывальны рух мае падтрымку міністэрстваў культуры і адукацыі, Гомельскага аблвыканкама, Акцябрскага райвыканкама, Беларускага фонду культуры.

Апякуецца фестывалем і Нацыянальная камісія па справах ЮНЕСКА ў Беларусі. Такім чынам, дзякуючы агульным намаганням, фестываль набывае стабільнасць, мае станоўчую дынаміку.

Падчас правядзення фестывалю (2009–2010 гг.), пачынаючы ад фальклорных экспедыцый і да стварэння разнастайных самабытных творчых праграм, удзельнікі аматарскіх калектываў навучаюцца старадаўнім народным танцам, ігры на музычных інструментах, пераймаюць адносьбітаў мясцовых мастацкіх традыцый амаль забытыя аўтэнтчныя песні, казкі, легенды, паданні.

Удзельнікі фальклорнага фестывальнага руху самавыяўляюцца не толькі ў практычнай мастацкай творчасці, але і ў напісанні даследчых працаў, выступаюць з імі на канферэнцыях «Традыцыйная культура і дзеці: праблемы этнавыхавання».

На працягу 2009 г. (да 1 снежня) у рамках фестывалю сярод іншых заключных мастацкіх імпрэзаў праводзіцца Рэспубліканскі конкурс на лепшы вершаваны твор, прысвечаны фальклорнаму фестывальнаму руху на Беларусі пад дэвізам «Берагіні» галасы».

У конкурсе прымаюць удзел настаўнікі і вучні, студэнцкая і працоўная моладзь, работнікі культуры, удзельнікі калектываў аматарскай творчасці, фестывалю фальклорнага мастацтва «Берагіня».

На конкурс прадстаўляюцца вершаваныя творы на беларускай мове, у якіх адлюстраванае багацце беларускай нацыянальнай і лакальнай традыцыйнай культуры. Бацькаўшчыны ў розных мастацкіх яе праявах, уражанні ад фестывальных сустрэчаў, прэзентуецца асоба народнага майстра, музыкі, спевака, танцора, апавядальніка.

Лепшыя творы ўдзельнікаў конкурсу будуць:

● адзначаныя Дыпламамі і каштоўнымі падарункамі Беларускага фонду культуры і «Краязнаўчай газеты»;

● надрукаваныя ў «Краязнаўчай газеце», у фестывальных зборніках, асобным выданні;

● прапанаваныя для выканання падчас заключных рэспубліканскіх мерапрыемстваў фестывалю, па нацыянальным радыё.

Творы дасылаюцца на працягу адзначанага перыяду на адрас:

**220029, Мінск,
вул. Камунальная
набярэжная, 6.
Тэл. (8-017) 283 28 26,
334 61 62.
E-mail: kraga@tut.by.**

Разам з вершаванымі дасылаюцца звесткі аб аўтары: прозвішча, імя; месца вучобы, працы; клас, пасада, фотаздымак, а таксама – паштовы адрас, нумары тэлефонаў.

Сёлета беларускаму пісьменніку, удзельніку Вялікай Айчыннай вайны Алясю Савіцкаму споўнілася 85 гадоў. З гэтай нагоды ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры працуе выстаўка, прысвечаная Алясю Ануфрыевічу, у рамках праекта «Чалавек народжаны, каб жыць». А ў пачатку мая вучням сталічнай школы № 152 пашчасціла сустрэцца з Алясем Савіцкім.

Адразу хачу прывесці некалькі радкоў з яго біяграфіі: нарадзіўся ў Полацку ў сям'і рабочага. За ўдзел у Вялікай Айчыннай вайне быў ўзнагароджаны ордэнамі Чырвонай Зоркі, Айчыннай вайны I ступені і медалімі, мае таксама ордэн «Знак Пашаны». Першае апавяданне надрукаваў у 1948 г. у полацкай газеце «Большавіцкі сцяг»... Лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1970) за апавесць «Самы высокі паверх»... З'яўляецца аўтарам твораў «Пасля паводкі», «Жанчына», «Верай і праўдай», «Памерці зайсёды паспееш», «Верасы» ды інш.

– Аляксандр Ануфрыевіч, падзяліцеся, калі ласка, уражаннем ад сучасных школ і ад нашай у прыватнасці.

– Шчыра скажу, цікава было зазірнуць у школьную бібліятэку, дзе адразу ўбачыў недастатковую колькасць кніг беларускіх аўтараў. Сорамна павіна быць нашым пісьменнікам, якія вельмі рэдка сустракаюцца з вучнямі ў школах, знаёмяць іх са сваёй творчасцю, гавораць пра надзённыя праблемы краіны і ўласны вопыт пераадолення цяжкасцей, пра вайну і пасляваенны час. Гэта вялікая памылка Саюза пісьменнікаў Беларусі.

– Аляксандр Ануфрыевіч, а як менавіта Вы думаеце выправіць гэтую памылку?

– Хутка адбудзецца чарговы прэзідыум нашага творчага саюза і я буду адстойваць думку, што пісьменнікам абавязкова трэба ісці ў школу і размаўляць з новым пакаленнем пра жыццёвы лёс, патрыятызм, абавязкі кожнага перад Радзімай. А тым больш, калі ажыццяўляецца дзяржаўны праект – Год роднай зямлі.

– Вы перажылі вайну. Якой Вы яе ўбачылі?

– Восенню 1941 года я скончыў 8 класаў, а мой старэйшы брат Генадзь – 10. Ён быў забіты ў час баёў за вызваленне Рыгі. Замест таго, каб быць у 9 класе, я быў у партызанскім атрадзе «Смерць фашызму», а праз год быў у другім партызанскім маладзёжным камсамольскім атрадзе камандзірам падрыў-

Пісьменнікам трэба ісці ў школу

«Толькі адукаваным адкрытыя ўсе дарогі жыцця»

ной групы. Тройчы паранены. У 1944 годзе мы папоўнілі Трэці сталінградскі танкавы корпус. Я ўдзельнічаў у баях за вызваленне Варшавы, за ўзяцце Берліна. У 1945-м па першым загадзе аб дэмабілізацыі вярнуўся ў Полацк.

– А што Вы рабілі ў пасляваенны час?

– Да 1953-га працаваў у абласной газеце. Пісаў вершы, але больш друкаваў апавяданні. Галоўнай тэмай было пасляваеннае аднаўленне Беларусі. Потым было 8 гадоў вучобы ў Маскве, дзе скончыў літаратурны інстытут імя Максіма Горкага і аспірантуру. У 1961-м вярнуўся ў Мінск, адмовіўшыся ад прапановы застацца ў Маскве.

– Адзначаны ўжо Дзень Перамогі, наперадзе – Дзень Незалежнасці і 65-я гадавіна вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Якое значэнне гэтыя святы маюць для Вас, для ўсяго Вашага пакалення?

– Я мог бы шмат распавядаць пра вайну, партызанскую, франтавую. Адзін з усходніх мудрацоў напісаў:

Мяч брошанны не скажэт «нет» і «да». Ігрок метнул – стремглав летит туда.

*Мы в мир пришли,
и нас с тобой не спросят.
Решает небо: каждого – куда!*

Я не прымаю гэтай філасофіі, таму што не неба вырашае лёс, а кожны з нас сваімі ўласнымі рукамі. Якую дарогу ты выбраў, такім і будзе тваё жыццё. Выбраў дарогу любові да роднага краю, роднай зямлі, адказнасці перад ёй, такім і будзе твой лёс. І калі гаворым сёння пра перамогу, пра будучую дату вызвалення, мы адчуваем, што мужнасць народа – гэта не проста словы.

Разумею, я прайшоў партызанку ўсю, пачынаючы з 1942 года, прайшоў фронт да Перамогі. Я бачыў Берлін у дыме, калі там цвілі вішні й ішлі ўпартыя баі. Разумею, што калі салдат памірае на чужой зямлі, – гэта самы горкі салдацкі лёс.

У немцаў-фашыстаў на спражцы папругі было напісана «Бог з намі». Але Бог быў не з імі, не з тымі, хто прыйшоў на зямлю як заваёўнік, а ён быў з тымі, хто гэтую зямлю бараніў. І такой мужнасці, якую праявіў наш беларускі народ у гады Вялікай Айчыннай вайны, я не ведаю ў гісторыі Беларусі. Яднанне народных мсціўцаў, людзей з вёсак і гара-

доў – гэта тая мужнасць, якая забяспечыла перамогу.

– Якія падзеі вайны пакінулі найбольшы след у Вашым сэрцы?

– У нашым музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны ёсць медаль «За адвагу», які знайшлі вучні-следапыты жлобінскай школы пасля 33-х гадоў па яе заканчэнні. Гэты медаль роўна ў цэнтры прабіты фашысцкай куляй. Калі я трымаў гэты медаль у руках, паверце, яны дрыжэлі. Гэты медаль належаў Сямёну Рыгоровічу Летава – рускаму салдату. Ён атрымаў яго ў час баёў пад Курскам, а загінуў тут, у Беларусі, падчас аперацыі «Баграціён», вызваляючы нашу родную зямлю. Што крыкнуў гэты салдат у апошнія свае імгненні? Якія словы прашаптаў? Каму ён кляўся ў любові? Чаго ён прасіў у неба? Пра гэта ніхто не даведаецца. Абавязак жа мастацкага слова, абавязак нашай літаратуры – пакласці на паперу гэты подзвіг, гэту мужнасць чалавека, каб яны зрабіліся здабыткам новых і новых пакаленняў.

А што да мяне, то ў 1943 годзе я стаў камандзірам дыверсійнай падрыўной групы атрада «Бальшавік». І да нас прыйшоў хлопец – Мікалай Паўлаў. Масквіч, таксама школьнік: скончыў перад вайною 9-ты клас і разам з бацькам пайшоў у народнае апалчэнне Масквы. Абодва былі паранены, трапілі ў палон. Іх вывезлі на Полаччыну, у Баравухі. Там бацька загінуў. А Коля прыйшоў у нашу падрыўную групу. І вось аднойчы я павінен быў весці атрад у бой. Але мае боты сцёрліся так, што ў іх немагчыма было хадзіць. Мне забаранілі ісці ў бой, абутак аддалі ў рамонт. І замест мяне атрад павёў малады Мікалай Паўлаў. Больш яго жывым ужо не бачылі. У невялічкай вёсцы пахаваны гэты герой той жудаснай вайны. І, як сёння памятаю, уся вёска выйшла на пахаванне. Яму паставілі выдатны помнік, дзе было напісана: «Мікалай Паўлаў – намеснік камандзіра падрыўной групы атрада «Бальшавік»». І я ўсё сваё жыццё пасля вайны пражыў, адчуваючы, што застаўся жыць толькі таму, што маю кулю ўздэў у свае грудзі малады Коля Паўлаў. Можна менавіта мяне смерць тады чакала на полі бою ў 1943 годзе...

– Што б Вы паралілі сучасным вучням і, наогул, сучаснаму пакаленню?

– Самае добрае, што ёсць у жыцці – гэта любоў і веды. Любіце родных і сяброў, любіце сваю краіну! І памятайце, толькі адукаваным адкрытыя ўсе дарогі жыцця!

*Гутарыла Ксенія КАРАВАЯ,
вучаніца 11 класа СШ № 152*

Літва гістарычная

Елета спаўняецца 1000 гадоў з часу першай згадкі ў пісьмовых дакументах Літвы як тэрыторыі і народа. Гэтым пісьмовым дакументам, у якім пад 1009 годам упершыню згадвалася Літва, былі Кведлінбургскія аналы, дзе распавядалася пра жыццё і смерць Бруна-Баніфацыя з Кверфурта. Біскуп Бруна-Баніфацый быў вядомым прапаведнікам, які веў місіянерскую працу сярод людзей (славянскі народ у цяперашняй зямлі Мекленбург-Пярэдня Памеранія на паўночным усходзе Германіі) і печанегаў (качэўнікі-пюркі ў паўночным Прычарнамор'і), бываў у Польшчы і Кіеўскай Русі. Пры чарговай спробе пропаведзі хрысціянства сярод язычнікаў Бруна і яго 18 спадарожнікаў загінулі на мяжы Русі і Літвы 14 лютага 1009 года. Пазней Бруна-Баніфацый як пакутнік за веру рымска-каталіцкім касцёлам быў абвешчаны святым.

Згадка пра смерць Бруна-Баніфацыя была першай, звязанай з Літвой. Наступны раз Літва згаданая пад 1040 годам, калі ва ўсходнеславянскім летапісе – «Аповесці мінулых гадоў» – паведамляецца пра паход на яе кіеўскага князя Яраслава Мудрага. Гэты паход папярэднічаў вайсковай выправе Яраслава «ў ладдзях» на Мазовію, якая раней аддзялялася ад Польшчы і вярнулася з хрысціянства ў язычніцтва. Некаторыя гісторыкі нават мяркуюць, што Мазовія, яцвягі (заходнебалцкае племя) і Літва ўтварылі вайсковы саюз, задачай якога было супрацьстаяне хрысціянскім Польшчы і Кіеўскай Русі. Пазней ва ўсходнеславянскіх летапісах Літва пералічваецца сярод народаў, якія пляцяць даніну Русі. Хутчэй за ўсё, даніна на Літву была ўскладзена ў выніку ўжо згаданага паходу Яраслава Мудрага. Толькі пад канец XII стагоддзя Літва настолькі ўзмацняецца, што пачынае рабіць набегі на сваіх суседзяў. Набегі робяцца яшчэ больш частымі ў пачатку XIII стагоддзя. Але характэрна, што ў летапісах практычна адсутнічаюць згадкі пра набегі Літвы на цяперашнія беларускія землі – тэрыторыі Полацкага княства і Панямоння. Набегі гэтыя звычайна рабіліся на Валынь, Пскоўскую, Смаленскую, Чарнігаўскую і Польшчу. У 1240-х гадах насельніцтва Літвы было аб'яднана ў дзяржаву пад кіраўніцтвам Міндоўга, які ў 1252 годзе кара-

наваўся ў Навагрудку каралеўскай каронай. Нягледзячы на ўсе складанасці гістарычнага лёсу, Літва Міндоўга стала ядром Вялікага Княства Літоўскага – адной з найбуйнейшых сярэднявечных дзяржаў Еўропы.

На жаль, у самыххраніх дакументахне акрэсліваецца тэрыторыя Літвы і не даюцца хаця б некаторыя геаграфічныя прывязкі. Таму нашы сучаснікі ў большасці прывыклі атаясамліваць Літву старажытную з сучаснай Літоўскай Рэспублікай, хаця саманазва апошняй – Lietuva (Летува), а асноўнае насельніцтва называе сябе «летувіс», «летувяй». Між тым, гістарычныя матэрыялы сведчаць, што на працягу многіх стагоддзяў Літвой называліся паўночна-заходняя і цэнтральная часткі сучаснай Беларусі, а на тэрыторыі сучаснай Літоўскай Рэспублікі – толькі яе меншая, паўднёва-ўсходняя частка, Віленшчына. Этнічная тэрыторыя беларусаў у сярэднявеччы і пазней, да XIX стагоддзя, падзялялася на такія гістарычныя вобласці, як ужо згаданая Літва, на паўночным усходзе – Русь (пазней Белая Русь), на поўдні – Палессе, на захадзе – Падляшша (якое ў асноўным супадае з цяперашняй Беласточчынай), па некаторых звестках на паўднёвым усходзе яшчэ выдзяляўся такі гістарычны рэгіён, як Панізоўе (куды ўваходзіла тэрыторыя вакол Крычова, Чачэрска, Прапойска, Рагачова, Гомеля, Рэчыцы). Амаль ўсе Падзвінне і частка Падняпроўя (з Магілёвам уключна) называліся Белай Руссю (яшчэ раней Руссю), але назва Белая Русь (Беларусь) канчаткова распаўсюдзілася на іншыя рэгіёны нашай краіны толькі пад канец XIX стагоддзя. У прыватнасці, такое пашырэнне назвы Беларусь адлюстраванае ў прадмове да зборніка Францішка Багушэвіча «Дудка беларуская». У пачатку ж і нават у сярэдзіне XIX стагоддзя паўночны захад і часткова цэнтр Беларусі (з Мінскам уключна) па традыцыі ўсё яшчэ называліся Літвой. Дзекабрыст Аляксандр Бястужаў-Марлінскі, які ў 1821–1822 гадах па абавязку вайскавай службы знаходзіўся ў вёсцы Выганічы цяперашняга Валожынскага раёна (недалёка ад Ракава), у лістах да сваіх блізкіх паведамляў, што піша «з Літвы». Нават згодна пазней пісьменніца Эліза Ажэшка, якая наведвала Ракаў, называла гэта мястэчка «літоўскімі (паўночнымі) Афінамі». А.С. Пушкін

у сваім вядомым вершы «Клеветнікам Росіі», называў насельніцтва гістарычнай Літвы славянамі, а значыць, адносіў гэту назву да тэрыторыі сучаснай Беларусі:

*«Что возмутило вас?
волнения Литвы?
Оставьте: это спор
славян между собою,
Домашний, старый спор,
уж взвешенный судьбою,
Вопрос, которого
не разрешите вы.»*

У 1839–1922 гадах існавала Літоўская праваслаўная епархія, у якую ўваходзілі не толькі Віленская і Ковенская, але і Гродзенская губерні (уключна з заходняй часткай цяперашняй Брэсцкай вобласці). У 1800–1830 гадах адной з адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак у Расійскай імперыі было Літоўскае ваеннае губернатарства, якое складалася з Віленскай і Гродзенскай губерняў. Няма сумнення, што «Літоўскім» яно было названа паводле старадаўняй назвы таго тэрытарыяльнага абшару, хоць ахоплівала пераважна беларускія этнічныя землі. Нават яшчэ ў 1882 годзе ў трэцім томе шматтомнага выдання «Живописная Россия» пад «літоўскімі» меліся на ўвазе Віленская, Ковенская і Гродзенская губерні, хоць і адзначалася, што Гродзенская губерня ў асноўным населеная беларусамі, а ў Віленскай беларусы складаюць пераважную большасць у Ашмянскім, Свянцянскім, Вілейскім і Дзісенскім паветах.

Але відавочна, што ў XIX стагоддзі ў грамадскай свядомасці адбываўся працэс распаўсюджвання на заходнія і паўночна-заходнія тэрыторыі назвы «Беларусь», а для назвы «Літва» – звужэнне да абшару, засяленага балцкамоўным насельніцтвам. Што яшчэ ў пачатку XIX стагоддзя Літвой называлі і частку тагачаснай Мінскай губерні, сведчаць вышэйпрыведзеныя прыклады з ваколіцаў Мінска, а ўраджэнец Навагрудчыны Адам Міцкевіч адна са сваіх паэм пачынаў словамі: «Літва! Мая Айчына...» («Litwo! Ojczyzno moja!»)

У петыцыі праваслаўнай шляхты да сойма Рэчы Паспалітай (1623 год) да Літвы, акрамя Вільні, аднесены Менск, Наваград, Горадня, Слонім, Берасце, Кобрын, Камя-

Меркаванне філолага

3 вялікай літары!

Гаворка пойдзе пра назву нашай дзяржавы мінулых эпох. У акадэмічных «Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», выдадзеных асобнай кнігай у 1959 годзе, гаварылася, што ў афіцыйных назвах дзяржаў усе паўназначныя словы пішуцца з вялікай літары. Тут, і ў шматлікіх іншых даведніках, падручніках, дапаможніках правіла ілюструецца прыкладамі тыпу: *Злучаныя Штаты Амерыкі, Федэратыўная Рэспубліка Германія, Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка, Каралеўства Непал, Кітайская Народная Рэспубліка*. Сюды ж можна дадаць і параўнальна нядаўнія аналагічныя складаныя найменні: *Садружнасць Незалежных Дзяржаў, Рэспубліка Беларусь, Расійская Федэрацыя*. Але ў энцыклапедыях, манаграфіях, падручніках і артыкулах па гісторыі ці літаратуры, як толькі размова заходзіла пра Вялікае Княства Літоўскае, другое слова, насуперак правілу, пісалі з малой літары.

У 1999 годзе быў апублікаваны акадэмічны праект новай рэдакцыі «Правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі». Сярод розных удакладненняў тут на с. 56 паўтараецца ранейшае правіла аб напісанні з вялікай літары ўсіх слоў у назвах дзяржаў, але ў якасці прыкладаў прыводзіцца ўжо і *Вялікае Княства Літоўскае*. У кастрычніку 1999 года «Настаўніцкая газета» змясціла інтэрв'ю з дырэктарам Інстытута мовазнаўства акадэмікам А.І. Падлужным, пад кіраўніцтвам якога ажыццяўляўся праект новага правапісу. Аляксандр Іосіфавіч выказаў спадзяванне, што да сярэдзіны 2000 года будзе адпаведная ўрадавая пастанова аб увядзенні ў дзеянне абноўленых правілаў, а да канца года плануецца перавыдаць папраўлены акадэмічны «Слоўнік беларускай мовы». З таго часу прайшло сем гадоў, але няма ні

саміх правілаў, ні абноўленага нарматыўнага слоўніка. Між іншым, гэты факт пра многае гаворыць сам за сябе.

Незалежна ад гэтага, аднак, у друкаванай маўленчай практыцы памалу ўсталёўваюцца некаторыя напісанні, занатаваныя ў праекце арфаграфічных правілаў. Так, амаль ва ўсіх беларускіх выданнях цяпер пішуць з вялікай літары: *Бог, Гасподзь, Усявышні, Уладыка Нябесны, Божа Маці* і падобнае. Пішуць «э» ў канцы нязменных слоў (*рэзюмэ, рэна-мэ*), у сярэдзіне шмат якіх запачычаных назоваў: *вальдшнэп, дыспансэр, джэнтльмэн, кансэнсус, мадэмузэль, нонсэнс, паланэз, сэрвіс, тунэль, экзэма, экзэмпляр* і іншыя.

Цяпер «Настаўніцкая газета» (напрыклад, за 21.XII.2000 г.), «Літаратура і мастацтва», «Малодосць», «Роднае слова» (напрыклад, у № 10 за 2003 г., с. 6) пішуць з вялікай літары ўсе словы ў назве *Вялікае Княства Літоўскае, Рускае, Жамойцкае* і, само сабой зразумела, у абрэвіятуры *ВКЛ*. Але ў некаторых выданнях прадаўжаюць друкаваць па-ранейшаму; напрыклад, у часопісе «Польмя» (2003. № 10. С. 18): *па пратэкцыі палявога пісара Вялікага княства Літоўскага*; у «Народнай волі» (29.10.2003): *Вялікае княства Літоўскае*. Або пішуць і так і гэтак; напрыклад, у «Нашым слове»: *Вялікае княства Літоўскае* (29.10.2003) і *Вялікага Княства Літоўскага* (05.11.2003).

Будзем спадзявацца, што ўсе аўтары стануць трымацтва логікі, а не традыцыі і фанатычнага кансерватызму ў арфаграфіі, будуць пісаць з вялікай літары ўсе словы ў назве нашай дзяржавы мінулых эпох, як пішуць гэта ў назвах іншых дзяржаў.

Іван ЛЕПЕШАЎ,
доктар філалагічных
наук, прафесар

(3 кнігі «У пошуках ісціны».
Мн., 2007)

*Терб Жамойцкага княства
(3 кнігі Б.Папроцкага
і І.Бельскага, XVI ст.)*

нец, а да Белай Русі – Полацк, Дзісна, Віцебск, Орша, Мсціслаў, Магілёў, хаця абедзве гэтыя гістарычныя вобласці на той час уваходзілі ў адну і тую ж дзяржаву, мелі ў асноўным славянамоўнае (дакладней, беларускамоўнае) насельніцтва, а ва ўсіх узгаданых гарадах пераважалі, ці прынамсі, складалі значную частку вернікаў, праваслаўныя. У адрозненне ад Вільні і Віленшчыны, большая частка тэрыторыі цяперашняй Літоўскай Рэспублікі

ў сярэднявеччы належала да асобнай гістарычнай вобласці Жамойць (Жмудзь), а адміністрацыйная мяжа паміж уласна Літвой і Жамойццю з пачатку XV стагоддзя (г.зн. пасля Грунвальдскай бітвы) праходзіла па ніжнім і сярэднім цячэнні р. Нявежы (Нявежыс). Хоць пасля Грунвальда дзяржава нашых продкаў называлася Вялікае Княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае, паводле тытулу правіцель гэтай дзяржавы называўся «вялікім князем Літоўскім і Рускім», але толькі «князем жамойцкім», што паказвае на падпарадкаванае, другараднае значэнне Жамойці як часткі дзяржавы. Усяго толькі як прыдатак, а не карэнная частка ВКЛ, Жамойць разглядалася і ў XIII–XIV стагоддзях, калі Міндоўг, Ягайла, Вітаўт выкарыстоўвалі яе тэрыторыю як разменную манету ў стасунках з рыцарамі-крыжакамі, не раз саступаючы яе цалкам альбо буйнымі кавалкамі. У адрозненне ад Віленшчыны і земляў цяперашняй Беларусі, гербам Жамойці была не «Шагоныя», а выява чорнага мядзведзя.

Эдвард ЗАЙКОЎСКІ
(Працяг будзе)

28 сакавіка літаратурнае грамадства адзначала 90-годдзе з дня нараджэння беларускай пісьменніцы, заслужанага работніка культуры Беларусі, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Веры Сямёнаўны Палтаран. І хаця ўжо прайшло 20 гадоў, як няма з намi гэтага славутага майстра мастацкага нарыса, яна жывая ва ўспамінах усіх тых, каму пашчасціла ў свой час працаваць з ёю як загадчыкам рэдакцыі крытыкі ў выдавецтве «Мастацкая літаратура».

Сёння мы прадстаўляем успаміны яе паплекніка на фальклорнай ніве, доктара мастацтвазнаўства Зінаіды Мажэйка.

Наш духоўны дзівасіл

Мая першая сустрэча з Верай Сямёнаўнай Палтаран адбылася ў 1966 годзе, у той час, калі мой першы аспіранцкі нарыс «Голас палескіх прастораў» літаратуразнаўца Вячаслаў Зайцаў без згоды са мной аднёс у часопіс «Малодосць». На мае папрокі, што нарыс аб спеваках-самародках напісаны мною для ўласнай душы, а не для якіхсьці там рэдактараў, В. Зайцаў парыраваў: «Ты спачатку пабач гэтага рэдактара!»

І вось я ў «Малодосці» засталом Веры Сямёнаўны. На мяне глядзяць сінія-сінія вочы, якія адразу ўсё бачаць і разумеюць: і маю маладушную тады гарачнасць, і мой недавер, што адшуканых у глыбіні Палесся самародных спевакоў хтосьці ў наш час зможа так пачуць, як пачуў Тургеневу свайго Яшку ў апавяданні «Певцы»; і што «адшуканы мой Яшка» – гэта тонежскі пастух Сцяпан Дубейка, «над якім, – па вызначэнні аднавяскоўцаў – няма спевака». І што за такіх самабытных майстроў, карыфеяў народнага спеву я ўжо «стала на смерць». А я сяджу насупраць яе і сама сабе дзіву даюся, што яшчэ і нічога між намi не сказана і бачу я гэтага рэдактара ўпершыню, а ўжо здаецца, так і засталася б побач з ёю хоць на ўсё жыццё.

І разам з тым крышачку трывожна, а што ж скажа

яна? Гэта ж Вера Палтаран – непаўторны майстра мастацкага нарыса, якімі я захаплялася, чытаючы іх задоўга да асабістай сустрэчы з аўтарам. Дарога, якая звычайна знешне папярэднічае зместу нарыса, у В. Палтаран набывае ўсёахопнае сэнсавое значэнне. Менавіта з дарогі сцвярджаецца яе творчае крэда: «Сезам можна адчыніць толькі сваімі ўласнымі ключамі».

А гэта ж тоеснае крэда і этнамузыкалага (музыказнаўцы-фалькларыста). Таксама і асноўныя накірункі твораў Веры Сямёнаўны, якія яна вызначыла сама: «Хто куды, а я на Палессе»; «Хто па чым, а я найбольш – па людзях». Хіба ж гэта і не мае галоўныя накірункі! Я ж таксама «найперш – па людзях» – па самародных мастаках, якія жывуць у пастухах, лесніках, палявых працаўніках, раней жылі ў пльытагонах (сплаўшчыках лесу па Прыпяці і яе прытоках) з іх раздольным галасным спевам «на волі».

І вось мы з Верай Сямёнаўнай, а з намi і мастак Янка Раманоўскі, ужо «забалелі» палескімі дарогамі. Ды так неадольна, што ў нас ужо не было ні «добрага дня», ні «добрага здароўя» пры сустрэчы, мы толькі пазіралі адно на аднаго і несцярпліва пыталіся: «Калі ў Тонеж?» – так пачынае В. Палтаран свой славуты нарыс «Дзівасіл», адзна-

чаны Дзяржаўнай прэміяй БССР.

І знакавая «палтаранаўская дарога» зажыла ў нарысе чалавечымі характарамі: «Дарога бяжыць па роўнядзі палескіх палёў, ныраючы ў лясныя калідоры, і я ўзіраюся ў знаёмыя з дзяцінства краявіды, як у матчын твар. Мае спадарожнікі таксама прыпалі да акна, разглядаюць, разважаюць. Янка – затоена, зацята, ўмясціўшы гэты зменлівы свет у сябе самога. Зіна – з напружанай радасцю ў позірку, нібы чакаючы, што тое, чаго яна шукае ўсё жыццё, можа кожную хвіліну нечаканна выбліснуць у гэтым лесе, у гэтым полі, у гэтым небе з белым зімовым сонцам». Першы палескі герой нашых пошукаў падсядае да нас у аўтобус таксама яшчэ ў дарозе: – «Тралююць, – правёўшы машыну вачамі, уздыхае дзед. – Колькі яго ўжо адсюль вывезлі на маім вяку – моц святая! Калісь быў у нас тутакса лес – з небам гаварыў. Ідзеш, бувала, ці едзеш – і ўдзень цёмна. А цяпер... не даюць дзераву вырасці, не даюць паспець... Век цяпер такі настаў, ці што: чалавек ні пары, ні меры нічому не ведае – за што ні вазьміса...» – разважанні старога палешука для Веры Сямёнаўны вартыя аб'ёмістых экалагічных трактатаў.

Ідэя вяртання да «вытокаў», да «каранёў», дзе «адзінаважнае» і няўлоўнае, як «векавечная» песня народа,

пры найвялікшым сучасным раз'яднанні горада з вёскай сцвярджаецца ёю з горкай самаіроніяй у замалёўцы, калі, падняўшыся за сваёю перагародкай, шафёр абвясціў: «Каму ў Тонеж – прыехалі». «Наймільша хвіля – едэн крок пшэд цэлем», – мусіць, сучашаючы сябе ў такую вось непрыкаяную хвіліну, сказаў адзін польскі гумарыст.

Падзе рэдкі ціхі сняжок, маўкліва стаецца хата, думаючы сваю спрадвечную думку пра хлеб, пра жыццё, у дварах – то ў адным, то ў другім бразне вядра, лянiва забрэша сабака, а мы стаім пасярод гэтага свету з вострым пачуццём бяздомнасці ў душы. Чаго мы так ірваліся сюды? Што цягнула нас у гэтую бяздомнасць? Жаданне адчуць сваю непатрэбнасць гэтаму свету і яго патрэбнасць сабе? Сваю адасобленасць і сваю з ім кроўную роднасць? Імкненне дакрануцца да нейкіх пачаткаў жыцця і пачаткаў саміх сябе? Ці, можа, адвечнае прыцягненне плыні да сваіх вытокаў? Хто ведае...

Гэтая наша беспрытульнасць гаюча здымаецца тонежскімі жаночымі гуртамі,

носьбітамі спрадвечных глыбін народнага мастацтва, якое, па іх жа словах, «цяпер не пачуеш ні ў тэлевізары, дзе трасуцца, як у ліхаманцы, ні на тых журах» (журы на арганізаваных фестывалях).

Менавіта гэтая палеская вандроўка нібы маяком асвятляла нашыя далейшыя творчыя дзеянні: першыя памятны ў Беларусі музычна-этнаграфічны канцэрт палескіх спевакоў, наладжаны мною, Верай Сямёнаўнай і Ксанай Куляшовай у 1968 годзе ў Саюзе пісьменнікаў, партрэты тонежскіх спявачак з іх карыфеям Сцяпанам Дубейкам, напісаныя Янкам Раманоўскім. І, нібы вянец усяму, нарыс аб нашым падарожжы – «Дзівасіл»*, у якім голас Веры Сямёнаўны Палтаран чуо і па сёння.

*Зінаіда МАЖЭЙКА,
вядучы навуковы
супрацоўнік Інстытута
мастацтвазнаўства,
этнаграфіі і фальклору
НАН Беларусі*

* Палтаран В.С. Дзівасіл // Палтаран Вера. Чалавек на вятрах часу. Мінск: Маст. літ., 1989.

Пісьмо да Сталіна

Сёння мала хто ведае, што летам 1936 года, бадай, па ўсіх вёсках Беларусі хадзілі людзі, падабраныя ўладамі з ліку «добранадзейных» калгаснікаў, і збіралі подпісы пад «Пісьмом беларускага народа вялікаму Сталіну». У нашай вёсцы подпісы збірала мая бабуля Юлія, у якой я, дзевяцігадовы хлопчык, тады жыў. Нягледзячы на тое, што двух родных яе братаў таксама саслалі, мая бабуля добрасумленна выконвала наказ старшыні калгаса.

Памятаю, як яна хадзіла падвечар па хатах, пасля нялёгкай працы ў полі, і збірала тыя подпісы. Далёка не ўсе вясцоўцы ахвотна ставілі свае подпісы, асабліва тыя, сваякі якіх былі расквалачаны і сасланы ў Сібір. А такіх у нашай вёсцы было шэсць сем'яў. Я, вядома, тады не ведаў, хто быў аўтарам пісьма. Аб чым думала мая бабуля, ходзячы па хатах, я таксама не ведаў. У тыя часы вясцоўцы баяліся дзяліцца адзін аднаму сваімі развагамі.

Толькі пасля распаду СССР, калі Беларусь набыла незалежнасць, прыадкрыліся архівы, і сталі шырока вядомымі прозвішчы людзей, якім партыя даручыла скласці тое пісьмо. Уім, дарэчы, былі і такія вершаваныя радкі, адрасаваныя «правадыру ўсіх народаў»:

*Раскажам Табе мы праўдзіва быліны
Аб тым, як жылі і сталі мы чым,
Як мы разгнулі прыгнутыя спіны,
Сагрэтыя чулым прыглядам Тваім.*

Аўтарамі гэтых і іншых вершаваных радкоў пісьма былі Янка Купала, Якуб Колас, Андрэй Александровіч, Пятрусь Броўка, Пятро Глебкі і Ізі Харык. Пісьмо «вялікаму Сталіну» было вышыта шоўкам і перададзена 28 лістапада 1936 года ў прэзідыум Надзвычайнага Усесаюзнага з'езда Саветаў, на якім была прынята новая Канстытуцыя СССР. Аўтары пісьма за «выдатную работу» былі адзначаны граматамі ЦВК і СНК БССР. Але гэта не выратавала Ізі Харыка ад расстрэлу ў ліку 66-ці рэпрэсаваных беларускіх пісьменнікаў у 1937-м.

У 1938 годзе з НКУС БССР перадалі першаму сакратару ЦК КПБ Панцелеймону Панамарэнку данос на Якуба Коласа і Янку Купала. Панамарэнка паехаў у Маскву і перадаў матэрыял Сталіну. Апошні, прачытаўшы, сказаў: «Вместо ордеров мы им дадим ордена», і іх узнагародзілі ордэнамі Леніна.

Ім прыходзілася жыць і працаваць у такім грамадстве, дзе трэба было спяваць, пісаць і нават думаць так, як загадвае партыя. І ўсё ж Якуб Колас верыў у надыход пары, калі «нівы зазеленеюць і наш народ атрымае новы пакорм, які дасць яму сілу красавацца ў свеце. А пакуль мусім свае думкі і жаданні трымаць глыбока ў сэрцы».

*Мікола КУТНЯВЕЦКІ,
г. Слуцк*

Першы рад: старэйшы палескі спявак дзед Есін (злева), у цэнтры: Рыгор Шырма, Зінаіда Мажэйка, Тенадзь Цітовіч, Вера Палтаран (справа). Другі рад: Міхась Дрынеўскі (справа)

Традыцыі і сучаснасць

Хто беларусу падсуне дрындушак?..

«Вяскова лірыка» (рамансы, дрындушкі), Мн., 2009, «ArsVik»/«НМК»

Усялякі вытвор масавай культуры толькі тады прэтэндуе на поспех, калі мае пэўныя зваблівыя заманухі – зорныя персаналіі выканаўцаў, прэстыжныя імёны аўтараў ці хоць нейкія жанравыя надзвычайнасці. Калі выдаўцы даслалі мне на рэцэнзію першы фірмовы CD, датаваны 2009 годам, – «Вяскова лірыка», я здзівіўся не на жарт, спасцярогшы поўную адсутнасць усіх названых рэквізітаў: «Чым жа слухача заманьваць будзеце?» Мімаволі падумалася: «А мо і няма да чаго заманьваць?» І ўсё ж пэўную інтрыгу прынесці спільны падзаглавак на тыльным баку вокладкі: «Рамансы, дрындушкі». Ведаючы, што менеджэр Арына Вележ дрындушкамі называе час-тушкі, я міжволі засяродзіўся на першым азначэнні, прадчуваючы вартасны працяг немяротных рамансавых традыцыяў Міхася Забэйдзі-Суміцкага, Пётры Коноха, Сяргея Шулькі, сучаснай зоркі беларускіх рамансаў Таццяны Матафонавай. «Но не тут-то было», бо ў беларускім праекце Арыны Вележ не знайшлося месца ні беларускім традыцыям, ні мове беларускай. Адзіным аналагам такой творчасці ў нас будзе хіба «Вясковую лірыку» не пазбавілі галоўнай ягонай прывабы – парадыйнага настрою.

Перад тым, як паставіць на музычны цэнтр новую кружэлку, я звярнуў увагу і на прамысловыя пазнакі завода-вытворцы, дзе слова «Вавількі» дало хоць нейкую надзею на аўтэнтыку, але палілася першая песня, за ёй другая, трэцяя... і высветлілася, што ў Беларусі з'явіліся палымныя кансерватары нашага даўняга каланіяльнага шчасця:

Стаканчыкі гранёныя
стаялі на сталі,
Дзье парачкі ўлюблёныя
сядзелі за сталом.
Стаканчыкі гранёныя
упалі са стала,
Упалі да й разбіліся.
Разбіта жызнь мая.

Гэта першыя словы новага рэліза, але іх можна ўспрымаць за эпіграф усяго праекта. Наў-

рад ці такое спяваюць у самой Расіі, якая ўсё ж пільнае чысціню мовы, а вось у Беларусі знайшліся рупліўцы, каб усё гэтае захаваць. Адзінае, што тут вартае ўвагі, гэта факт татальнай перавагі беларускіх традыцыяў над чужынскімі (быў, аказваецца, і такі перыяд савецкай гісторыі), калі нават рускае гучыць ужо амаль незразумела для саміх рускіх:

Када ка мне ён не гаворыць,
тада таска міне бярот.
Стаю я доўга пад вярбою,
пака мой мілай не ідзёт.

Не будзем дакараць недалужных умельцаў цалкам непаэтычнай рыфмы («штоф/любоф»), «гімназістка/танкістка», «астанавіўся/жалка стала», «пайду ў кварццру/мне гаварылі»), але варта задаць пытанне дзеячам беларускай культуры, рухавікам ейным: у той час, калі не адшуканы Крыж Ефрасінні Полацкай, калі не адрэстаўраваны Лідскі або Наваградскі замкі, калі няма каму расшыфраваць і выдаць гістарычныя рамансы Язэпа Дылы, няўжо варта марнаваць высілкі дзеля захавання светлага паўп'янага мінулага колісь вялікага ліцвінскага народа?

Але памятаючы біблейнае «Кожная рэч мае два значэнні», я паспрабаваў зірнуць і на «Вясковую лірыку» з іншага боку. І што бы думалі – знайшоў: калі, напрыклад, свядомыя беларускія рок-зоркі, маючы слабую гутарковую практыку, яшчэ нярэдка вымаўляюць беларускія словы на рускі манер («чяму», «лепшій», «пылкі»), дык тут ананімныя бабулкі невядомых вёсак ніводнага рускага слова не

вымавілі ва ўсходняй традыцыі: «крыльля» хоць і не сталі «крыламі», але і не «крыльля» ўжо. Дый «Сястра яшчэ мала, яна ня слухае міня» – гэта ўжо вам не «Сястра ёшчэ мала, она мяня не слухае».

Ну а што да паліграфіі выдання, дык тут падманка ўвогуле ўзорная – дасканалы беларускі буклет з прышпільнымі трасянкаўскімі словамі: «Стаканчыкі», «Кіпарысы», «Паехаў мілы», «Жорсткі раманс», «Цыганачка Аза». Гэта назвы песень, якіх тут каля трох дзсяткаў. А сюжэты якія! Вось чым завершыўся, напрыклад, «Жорсткі раманс»:

А жэнічына ўрач маладая
скруціла мне рукі назад,
Чатыры здаровыя зубы мне
вырвала Надзя падрад.
В тазу мае зубы ляжалі,
а я, как рабёнак, рыдаў,
А жэнічына ўрач хахатала.
Па голасу Надзю ўзнаў.
– Уйдзі жа з майго кабінету,
бяры свае зубы ў карман,
Насі свае зубы ў кішэнях
і помні з дантысткай раман.

Найпрышпільнейшае, што спяваецца такі трылер магутным хорам рамантычных жаночых галасоў. Але вось пры чым тут «Вяскова лірыка»?

Да станоўчых бакоў выдання варта залучыць і мастацкую аздобу, зробленую Аляксандрам Ждановічам: відаць, ён чалавек з тонкім густам, таму не стаў фалькларызаваць гэтыя музычныя варварызмы, аздобіўшы кружэлку пад татальны лубок. Толькі вось скуль сімвалам калгаснай беларускай вёскі савецкага часу стала нейкая галандская фермерская гаспадарка? Мо такімі марамі жыве мастак, але з такімі песнямі мы прыйдзем хутчэй да загрузлага трактара «МТЗ-80». А потым прыйдзе Арына Вележ і створыць у зруйнаваным калгасе імя «10 год без ураджая» Музей Паношаных Беларускіх Парцянак, каб перадаць адмысловы прыклад нашчадкам. «Бліжэ к сэрцу», як цвердзіць захаваная ёю і пільна запісаная ў дарагой студыі песні.

Вітаўт МАРТЫНЕНКА,
музычны крытык

дажыў нават да бацькавага ўзросту. Трыццацігадовым памёр у расійскай турме, куды быў кінуты на 20 гадоў за правоз праз мяжу сваіх кніг, у змесце якіх угледзелі пагрозу імператарскай уладзе. Паводле гульняпрыйнятай версіі ён нарадзіўся ў радавым маёнтку ў Смалічах. Аднак у архівах Дэрпцкага ўніверсітэта (г.Тарту, Эстонія), дзе ён вучыўся, захаваўся спіс студэнтаў, у якім указана іншая дата і месца нараджэння – 18 верасня 1818 года, маёнтка Зубкі. Такім чынам, ёсць усе падставы лічыць выдатнага пісьменніка нашым земляком. Адначасова ёсць прычына задумацца: а што мы ведаем пра землеўладальнікаў Клецчыны? Прыклад Незабытоўскіх паказвае, што, вывучаючы гісторыю шляхецкіх родаў, можна натрапіць на многія цікавыя факты, якія дапамогуць лепш зразумець мінулае.

(Падрыхтаваў Андрэй
БЛІНЕЦ, газета «Да новых
перамоў», г. Клецк)

Свята-Траібрахэнскі храм у Чачэрску

Творчасць чытачоў

Берагі дзяцінства

(урывкі)

Я туды не вярнуся ўжо болей,
Дзе дзяцінства майго берагі:
Не сціскайся ты, сэрца, ад болю,
Калі ўспомніш куток дарагі.
Быў калісьці надзейны прытулак,
Дзе дзяўчынкай на волі расла.
Малюнічья тыя мясіны
Чалавек засяліў нездарма.
Для яго палявыя прасціны
Расцяліла прырода сама.
Большасць хат на нізіцы гняздзяца,
Не ўмясіліся – збеглі на край.
Кучаравыя вербы глядзяца,
Бы ў лютэрка, у жвавы ручай.
Ад яго і да лесу хвіліны,
Ён стаіць і дагэтуль не знік.
Хвоі, вольхі шумяць, і яліны,
Ходзяць воўк там, ласіха і дзік.
У адных толькі назвах ёсць сіла,
Дух мінуўшчыны, водгук часоў.
Заказное, Мядзвёдак, Тапіла –
Праз вякі чуцен голас лясоў.

Тут пачуеш гісторый няма,
А падчас дастаткова і слоў –
Увечы, як чужая навала
Правіла славянскую кроў.
Вось, напрыклад, старая Уліта
(Дзеці лазілі ў сад да яе)
Гаварыла звычайна сярдзіта:
«Хай Кадук вашы душы ірве».
А Кадук (потым дзесьці чытала)
Жорсткі хан быў, татар-мангол.
Для праклёнай імя існавала,
Быццам горкі асінавы кол.

Вяскова вуліца

Вяскова вуліца. Добра знаёма
З пары той далёкай, як стала на ногі.
Я крочу па ёй да бацькоўскага дома,
Жыццёвыя ўжо перайшоўшыя парогі.
Вось тут, на пагорку, падвечар дзяўчаты –
А трэба зайважыць, было іх багата –
Спраўлялі Купалле. Сапраўднае свята
Глядзела ў вакенца сялянскае хаты.
А злева салдату, што вызваліў, помнік
За тое, што квецень вясковую бачыў.
Мы подзвіг народа вялікі той помнік
І ім ганарымся, сумуем і плачам.
А дзе гэты камень, вялікі й пляскаць?
Дзятва, як на печцы, там часта сядзела.
Пакінуў калісь ледавік каля хаты –
Даўніна тым каменем так і глядзела.
Няма камяні, замянілі: мо, руху,
Бо стужка асфальту тут сцэлеца гладка.
Аб многім, як кажуць, ні слуху ні духу.
А ў цёткі Марыны пякуцца аладкі!
І школа стаіць, як стаяла калісьці,
Ды толькі ўжо новы будынак, цагляны, –
Падмурак да ведаў, і там, быў і каласы,
Растуць, разумнеюць Наталлі, Іваны.
Ля клуба нікога. Успомніш старое.
Кіно тут вясёлыя хлопцы круцілі.
І рвалася сэрца туды маладое
Насустрэч каханню нязведанай сіле.
Бязлюдна і ціха. Ідзеш пехатою.
У цішы такой мо сапраўдна існасць,
Чаму толькі людзі бягуць ад спакою
У тлум гарадскі? Гэта ўсё ж рэчаіснасць.

Ірына САСНА, в. Бабічы Чачэрскага раёна

Лета – нябяспечны час для нашых дзетак

Наступае лета – час адпачынкаў і канікул. Але гэта і час павелічэння пажараў як у горадзе, так і за яго межамі. Калі вы знаходзіцеся ў лесе, памятайце, што акурка цыгарэты ці разведзены касцёр можа прывесці да пажару. Будзьце ўважлівыя да дзяцей, сачыце, каб вашыя дзеткі не гулялі з гаручымі матэрыяламі і рэчывамі. Удзяляйце дзецям больш увагі падчас канікул, сачыце, як яны праводзяць час, чым цікавяцца. Лепш за ўсё ўладкаваць сваё дзіця ў летнік.

Вольга ЦЫНКЕВІЧ, інспектар ЦРАНС

Помнік на цвінтары

Каля царквы вёскі Садовая захавалася некалькі даўніх пахаванняў. Самы стары – невысокі каменны помнік, на якім на польскай мове выбіты надпіс:

«Кшыштаф Незабытоўскі,
памёр 6 студзеня 1826 г.
Канстанцыя з Бойскіх
Незабытоўская
памерла 12 снежня 1835 г.»

Хто ж такія гэтыя Незабытоўскія?

Кшыштаф быў багатым памешчыкам Мінскай губерні, займаў пасаду старшыні губернскага межавага суда. Служба і хваравітасць вымушалі яго жыць пераважна ў Мінску, дзе ён і памёр, маючы ўсяго каля 40 гадоў. Жонка Канстанцыя займалася выхаваннем дзяцей, а іх было шасцёра – тры сыны і тры дачкі. Найбольшую вядомасць атрымаў старэйшы сын Аляксандр (1819–1849) – беларуска-польскі пісьменнік, філосаф, гісторык. Ён не

«Мой родны кут...»

Прысвячаецца Году роднай зямлі і 525-годдзю вёскі Смаляны

Уздоўж

1. Патрыятычнае .... Арганізацыя, якая дзейнічала ў в. Смаляны ў часы Вялікай Айчыннай вайны ў 1941–1944 гг. 4. Прозвішча князя ВКЛ, які ў пачатку XVII ст. пабудаваў Смалянскі замак. 8. Рака, у месцы ўпадзення якой у р. Дняпро знаходзіўся дзядзінец старажытнай Оршы. 9. Архітэктурны .... Прадмет культуры мінулага, да якога ў в. Смаляны належыць касцёл, руіны замка і дзве царквы. 11. Сплаў лесу, альбо дробны матылёк. 12. Прозвішча расійскага сенатара, уладальніка Смалянаў, які ў XIX ст. прадаў на цэглу рэшткі Смалянскага замка.

13. Імя Героя Савецкага Саюза лётчыка Сяржантава, ураджэнца Аршаншчыны. 16. ... Зан. Імя паэта, фалькларыста, блізкага сябра Адама Міцкевіча, які пахаваны ў в. Смаляны і магілу якога замаляваў Напалеон Орда. 17. Тое, што і зваленне. 22. Прозвішча мастака XVIII ст., аўтара малюнка «Смалянскі замак». 23. Ліпкі зацвярдзелы сок хваёвых дрэваў. Паводле адной з версій назва в. Смаляны паходзіць ад яго. 24. Каляндарны час падзеі: заснаванне Смалян і інш. 25. Прозвішча князя, першага ўладара маёнтка Смаляны. 28. Дзяржаўны пераварот.

31. Вялікі продаж тавараў, які некалі праводзіўся ў Смалянах штогод 16 верасня і 6 снежня. 32. Леў .... Прозвішча беларускага дзяржаўнага дзеяча, дыпламата ВКЛ, які заснаваў у г. Оршы езуіцкі касцёл. 33. Зладжанасць частак адзінага цэлага. 34. Тытул у Польшчы Боны Сфорцы, якая некаторы час валодала мястэчкам Смаляны.

Упоперак

1. У народных уяўленнях прадвесце чаго-небудзь. 2. «...: Залатыя стрэлы на блакітным полі». Кніга пісьменніка, гісторыка, журналіста Святаслава Асіноўскага, ураджэнца в. Смаляны. 3. Раздзел суднаваджэння. 5. Чалавек у грамадстве, індывідuum. 6. Ніва, зямля (перан., паэт.). 7. Ганаровыя найменні, якія былі нададзены вайскавому злучэнню і часці, што вызвалілі Оршу ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. 8. Назва навіслай галерэі на абарончых сценах замка. 10. Белы ці Малы .... Адна з назваў Смалянскага замка. 14. Жэрдачка ці перакладзіна ў сялянскіх хатах. 15. Перадавы ўмацаваны пункт – ім з'яўляліся Аршанскі, Смалянскі, Дубровенскі і інш. замкі на мяжы ВКЛ і Маскоўскай дзяржавы. 18. Верш народнага паэта Беларусі Янкі Купалы, напісаны ў Оршы ў 1918 г. 19. Сшытыя лісты чыстай паперы з вокладкай. 20. Будынак органа самакіравання, які быў пабудаваны ў мястэчку Смаляны ў 1742 г. 21. Пляц, на якім быў узведзены Смалянскі замак. 26. У царскай арміі казацкі афіцэрска чын. 27. Характэрна прыроды Аршаншчыны. 29. Раўнуў вол на сто гор, на тысячу азёр (заг.). 30. Архітэктурнае збудаванне Смалянскага замка, рэшткі якога засталіся і сёння.

Горад, каменем якога я стану

Алег ТАЛАЕЎ

Эсэ

(Газетны варыянт)

(Працяг. Пачатак у № 20)

У дзяцінстве (летам) амаль кожны выхадныя ездзілі аўтобусам на Заслаўскае вадасховішча. І Мінскае мора здавалася сапраўдным, бяскрайнім. І бацька, які пераплываў яго, ці то быліным багатыром, ці то Чапаем. Таму што ў адрозненне ад многіх яшчэ з дзяцінства ведаў, што Чапаеў раку пераплываў! Памёр ад ран і быў пахаваны на берэзе ацалелымі таварышамі. Мне ў дзяцінстве здавалася, што было тое на берэзе Волгі, дзе стаяў казачны Царыцын – Сталінград – Валгаград, які абараняў мой дзед, будзёнавец Першай коннай, георгіеўскі кавалер, тручаны газамі ў германскую і недабіты – дзякуючы мінскім урачам-падпольшчыкам – у Вялікую Айчынную. Які распяваў з маленькім сынам, што «Красная армия всех сильнее», 22 чэрвеня 1941 года – на сапсаваным дні адкрыцця Камсамольскага возера.

Увогуле ў нашай сям'і якась даўня я сувязь з коньмі. Дзяніс Давыдаў, напрыклад, пісаў: «Ураднік Талаеў – гусар звычайны». А агульны продак Талай (на Алтаі так называюць зайца) быў сваяком і земляком Субэдэ, які кіраваўся да Апошняга мора. Нашчадкі аселі ў Крым. Адтуль ці то пры Гедзіміне, ці пры Вітаўце патрапілі ў Карэліцкі раён – атрымалі зямлю пры ўмове нясення пагранічнай службы. Сямейныя паданні захавалі гісторыю так. Больш можа сказаць Дзяржаўны архіў, куды паспею да старасці. Туды ж адсылаю і вас – узнавіць мінулае вашай сям'і, а не калупацца ў разборках цяперашнік «звяздулек».

Мне здаецца, кроў, пралітая продкамі, кліча да сябе нашчадкаў. Пераходзіў жа мой дзед Сіваш, своеасабліва вяртаючыся ў Крым. А ўнук служыў пад Валгаградам, углядваючыся ў смугу стэпаў, ці не ляціць дзе Першая конная. Альбо яшчэ штоспізі з неба. Вядома, так і да анекдота можна дайсці. Сябры па турпездцы спыталі: «Алег! Што ты шукаеш пасярод Стамбула?» Амаль не задумваючыся, адказаў: «Шчыт!»

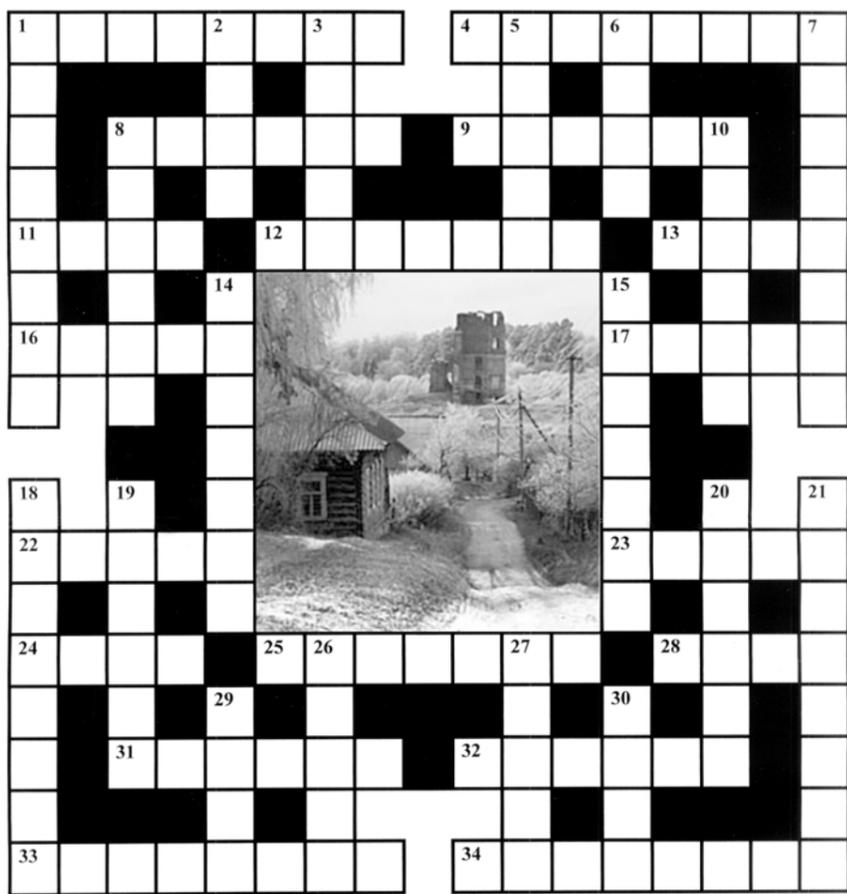
...Мы ў сябе на раёне, на Шарах (шарыка-падшыпнікавы завод), нават балота не вельмі баяліся. У маім дзяцінстве, яшчэ да будаўніцтва 111 сярэдняй школы (у народзе – «Трох палак», цяпер гімназія № 14), тут былі выдатныя балоты. Цалкам маглі зацягнуць і засмактаць насмерць. І такія выпадкі былі. І ўсё роўна лезлі, лавілі жбаў і малькоў. Вялізныя кукляняк. Шукалі ракавінкі для акварыумаў. І гулялі ў вайну ў зарасніках рагозу, які да гэтага часу называю чаротам. І вучыліся плаваць на ўсіх больш-менш чыстых, не зарослых участках вады. Здзіраючы потым п'явак і змываючы пад кранам маслістыя разводы ад бензіну...

А яшчэ балоты калі-нікалі гарэлі і тады можна было ўбачыць досыць вялікіх рыбін, якія выскокваля з вады. Суседскія хлопчкі нават паказвалі памеры сома, злоўленага якімсьці дзядзькам. Успаміны – як тапаліны пух, што пакрывае ўлетку тратуары. Як белы пух на маіх скронях.

Вы скажаце – гэтакае дзіва, таполі цяпер у кожным горадзе. А манчжурскія арэхі ў вас ёсць? А ў нас на Энергетычнай (цяпер вуліца Тухачэўскага) былі і яшчэ засталіся. Памятаю, малымі натрасём іх з дрэва. Абдзяром скуру, ад чаго скура на ўласных руках пачне чарнее, і давай калоць іх камянямі, паклаўшы на пыльны асфальт. І адтуль, здзімухнуўшы пыл, выкалупваем запалкай саленаватыя плады – «мазгі» арэха, і – у рот, які хутка чарнее. Так, былі ў продажы грэцкія арэхі. Не былі яны ў часы майго дзяцінства дэфіцытам. Але як вам растлумачыць? Гэтыя – манчжурскія – сам знайшоў, сам здабыў. Не купіў. Прынёс і аддаў знаёмай дзяўчыцы. Якая не баялася, што пачарнее рот. Не баялася ганяць з табою кагоў па сугарэннях і галубоў з паддашкаў пабудаваных немцамі двухпавярховак-сталінак. Гэта потым даведзешся, што будавалі іх не палонныя немцы, а звычайныя зняволеныя, а часам і рабацігі з блізкіх новых заводаў. Але ўсё роўна да гэтага часу ў свядомасці многіх маіх суседзяў дамы пабудавалі палонныя немцы, як і тую брукаванку на Энергетычнай, якая змянілася на дзве сучасныя дарожкі на Тухачэўскага.

І, як казачныя мясціны, яны існавалі не толькі пад пыльдамі, яны насілі чароўныя назвы. Самы блізкі – Вуглавы, не таму, што яго любілі футбалісты, а таму, што на вуглу вуліц Пляханова і Тухачэўскага. «Сцякляшка» (ад вялікіх вітрын) – ён жа Пяскі, за пяску, які збівала ветрам туды з усёй вуліцы. А побач! Па Жданова (цяпер Жылуновіча) «Авашчяк», які шчодра забяспечваў пладова-ягаднай прадукцыяй усіх пакутнікаў. Якія затым актыўна ўжывалі гэтую прадукцыю ў Піянерскім скверы, у прастай мове – рэстаран «Тры клёны». Тут табе і закуса, і стол, і пасцель... Крыху падобны малюнак у скверы каля кінаатэатра «Камсамолец». Прыкметная розніца – аграмадная па дзіцячых мерках бочка з квасам і доўгая чарга да яе. З бідонамі, трохлітровымі слоікамі ў «авоськах» – вы, цяперашнікі, мабыць, і не ведаеце, што гэта. І квас, цуд з бочкі, які ты беражліва нясеш у бідончыку да хаты. А потым не вытрымаеш і сербанеш з бідончыка. І пачастуеш сяброў...

(Працяг на стар. 8)

Былая веліч мястэчка

Руіны замка і рэшткі касцёла ў Смалянах (2000 г.)

Фота Уладзіміра ПУЧЫНСКАГА

Склаў Лявон ЦЕЛЕШ, г. Дзяржынск

(Працяг. Пачатак на стар. 7)

Магазін, які размяшчаўся побач, многія таксама называлі «Камсамалец», ці «Кансамалец», а яшчэ прасцей – «Камса». Ён даўно змяніў свой вобраз і афіцыйную назву, а старажылы так і завуць яго па шматгадовай звычцы. Далей злева была «Булачная» ці «Булка». У магазіне некалькі разоў штосьці мянялі, а затым і зусім закрылі. Праходзячы каля цяперашніх офісаў, згадваю, як хлапчукамі бегалі сюды купляць свежы, хрусткі батон, кукурузныя палачкі – смакоцце ў кардонных пачках з намаляванымі на іх казачнымі персанажамі, ледзянцы і свежыя торты – да святаў.

Крыху вышэй на горцы злева – так ніколі і не разгаданая тайна – нейкі харчовы камбінат, які заўсёды, да кружэння галавы, пах свежай здобай і быў вечна зачынены. Справа – пункт запраўкі сіфонаў. Там білі чароўныя фантаны салодкай газіроўкі! Цяпер калі-небудзь іду і думаю, пад якім з дамоў схаваліся тыя крыніцы з дзяцінства? Добра, хоць бочкі з любімым квасам зноў з’явіліся і ўнізе ў скверы каля «Камсамольца», і там, дзе на перакрываўанні Жданавы-Народная размяшчаліся адразу тры магазіны. Справа, калі ісці з боку Энергетычнай, была «Кулінарная». Там тыя ж прысмакі, што і ў «Булачнай», плюс пірожныя і мноства гатункаў пчэчэння. І яшчэ ледзянцы ў форме разынак. А сапраўдныя разынакі – насупраць у «Вялікім гародніавым».

Цяпер там сварацца жэсаўскія дыспечары з жыхарамі і сантэхнікі крыюць усіх на свеце. А раней там можна было выпіць таматны сок, выхапіўшы лыжачку са шклянкі з вадой і зачарпнуўшы ёю крыху солі з сальнічкі, на якой сляды папярэдніх чэрпанняў. Пузатыя слоікі з невядомымі назвамі сокаў. Некаторыя дарагія і тады, і цяпер. Не помню, ці піў, ды і Бог з імі. Таму што былі напоі, ад якіх не адарваць. «Яблычак» і «Бураціна», «Дзюшэс» і «Вішнёвы». Смак тых напоў памятаю і па сёння. Назвы сучасныя ўмельцы паўтараюць. А вось смак?

А смак марожанага з майго дзяцінства? За «Вялікім гародніавым», толькі злева, размяшчаўся кіёск з марожаным і магазін, які называўся ў народзе «У Бадулі». Мясцовая легенда распавядае, што калісьці там працаваў дырэктар па прозвішчы Бадулін, які ўмеў барукацца-бодатся» з уладаю і выбіваць у яе дэфіцытныя прадукты, што паступалі ў продаж – на прылаўкі, а не пад іх. (Што было істотна для тых часоў.) Магазін карыстаўся папулярнасцю і даваў павышаны план. Што было добра для ўсіх. Але першая мая сімпатыя да гэтага магазіна была звязана менавіта з кіёскам «Марожанае». Такі ж быў і пад «Вуглавым» – туды бегалі па «марожка за 10 капеек», і каля «Камсамольца» – там быў і «Пламбір» на палачцы па 28 капеек, і «Пламбір» у брыкетах па 22. Памяць з дзяцінства, якую не вытрусіць сучаснай «хіміяй». Дык вось, гэтая памяць учэпіста заўважае ўспамін пра тое, што ў кіёску «У Бадулі» марожанае было самых розных гатункаў і заўсёды. Таму, не знайшоўшы любімага гатунку ў іншых кіёсках, беглі туды.

Зараз ранейшую Жданаву, цяперашнюю Жылуновіча (не блытаць з Цішкі Гартнага – таксама перайменаваную), вячае ўнівермаг «Беларусь» – пячора Аладзіна. А за ёй сціпла хаваецца прахадная шарыка-падшыпнікавага завода, які даў народную назву мікрараёну. Зіхоткія падшыпнікі над ёй – як герб і сімвал тэрыторыі. «Беларусь» – новая чароўная казка. Але ўжо не мая. Дарэчы, можа зайсці, папрасіць чаго, а не дадуць – «адпярэць!» Не, хлопцы. Гэта ўжо з вашага жыцця. У майм хвалілі бясплатна і за тое, што на самой справе ёсць. Groшы, канечне, мелі сэнс, але на іх не маліліся, як цяпер. Ва ўсялякім разе, не ўсе. Той, хто любіў грошы больш за чалавечае жыццё, рана клаўся пад прыгожы помнік, куплены на накопленыя грошыкі. Нібыта на яго і капіў. Ці на лекі, якіх таксама хапала на Жданаву – Жылуновіча. Правізары здаваліся нейкімі ці то алхімікамі, ці то астраномамі, якія хаваюць за бланкамі рэцэптаў і шклянымі вітрынамі тайны чароўных зёлак. Падкрэслена ветлівыя адносіны наведнікаў да аптэкараў даказвалі, што не аднаму мне так здавалася.

А насупраць аптэкі зусім іншы лекар – доктар чалавечых душ – кінатэатр «Камсамалец». Колькі дзязвочых сэрцаў замірала тут, глядзячы на індыйскія танцы і падпяваючы смуглявым прыгажунам, што можна змагаліся з дзесяткамі ворагаў. А савецкая фантастыка, якая абрыньвалася на цябе з вялікага экрана клічам робатаў з «Падлеткаў у Сусвеце» ці раптоўным уключэннем штучнага прыцягнення ў «Масква – Касіяпея»? Фільмы, на якія хадзіў неаднойчы. І якія з задавальненнем гляджу і цяпер. Разумныя, шчырыя, чыстыя. Вось толькі не пакідае мяне адна думка. Калі б такое здарылася на самой справе, ці захацелі б галоўныя героі тых жа «Падлеткаў...» вярнуцца на Зямлю, у нашае сённяшняе? Больш усяго чамусяці хочацца папрасіць ВА – Выконваючага Абаязкі, бліскуча сыграны І. Смактуноўскім, вярнуць іх не проста на Зямлю, а ў той час, з якога яны вылецелі. Шчыра кажучы, і сам бы хацеў там апынуцца, хаця б ненадоўга. А вы?

(Працяг будзе)

Чэрвень

1 – Віцебская абласная філармонія, дзяржаўная канцэртная ўстанова (1989) – 20 гадоў з часу стварэння.

2 – Валасовіч Канстанцін Адамавіч (1869, Салігор. р-н – 1919), прыродазнавец, геалаг, географ, хімік, заснавальнік чацвярцічнай геалогіі і палеаграфіі Еўрапейскай Поўначы і Запаляр’я Усходняй Сібіры – 140 гадоў з дня нараджэння.

7 – Скарынкін Уладзімір Максімавіч (1939, Віцебск), паэт, перакладчык, лаўрэат Нацыянальнай прэміі Італіі (1998), Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Янкі Купалы (2000) – 70 гадоў з дня нараджэння.

9 – Дарашкевіч Віктар Іванавіч (1949, Шчуч. р-н – 2003), літаратуразнавец, крытык, перакладчык – 60 гадоў з дня нараджэння.

10 – Дзеружынскі Авяр’ян Сафонавіч (1919, Карм. р-н – 2002), паэт, лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Янкі Маўра (2002) – 90 гадоў з дня нараджэння.

11 – Хількевіч Анатоль Паўлавіч (1934, Слуц. р-н), вучоны-філосаф, заслужаны дзеяч навукі Беларусі – 75 гадоў з дня нараджэння.

12 – Яскевіч Алесь (Аляксандр Сямёнавіч; 1934, Чэрык. р-н), літаратуразнавец, крытык, бібліст – 75 гадоў з дня нараджэння.

13 – Вераніцын Канстанцін Васільевіч (1834, Гарадоц. р-н – 1904), адзін з удзельнікаў літаратурнага жыцця на Беларусі ў сярэдзіне XIX ст., магчымы аўтар паэмы «Тарас на Парнасе» – 175 гадоў з дня нараджэння.

Ціхая вада

Фота Міколы ПІВАВАРА

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ІДЫШ – мова значнай часткі яўрэяў, якія жывуць у Еўропе (у тым ліку і ў Беларусі), ЗША, Ізраілі ды іншых краінах свету. Належыць да заходняй групы германскіх моваў. Узнікла ў XII ст. сярод яўрэйскага насельніцтва Германіі на аснове сярэдне- і паўднёва-заходніх дыялектаў. Увабрала шмат старажытнаўрэйскіх элементаў (з арамейскай мовы і іўрыта), а пасля перасялення на ўсход Еўропы – і славянскія элементы лексікі, фанетыкі, сінтаксісу і словаўтварэння. Галоўныя дыялекты (украінскі, польскі і літоўска-беларускі) пашыраныя і на іншых тэрыторыях.

Графіка – арфаграфічная сістэма на базе яўрэйскага пісьма ў асноўным паводле фанетычнага прыняцця з пазначэннем галосных.

Літаратурная мова напачатку выкарыстоўвалася ў рэлігійных мэтах, а з сярэдзіны XIX ст. – у мастацкай літаратуры. Заснавальнікі рэалістычнай яўрэйскай літаратуры на ідыш – Мэндэле Мойхер Сфорым (Ш.-Я. Абрамовіч, 1836–1917, ураджэнец г.п. Капыль), Шолам-Алейхем (Ш.Н. Рабіновіч, 1859–1916) ды І. Перац (1851–1915). На ёй пісалі і аўтары, якія нарадзіліся і пачыналі творчы шлях у Беларусі, з найбольш вядомых – І. Харык, М. Кульбак, З. Аксельрод, М. Дзяхцяр, Р. Рэлес ды іншыя.

ІМБРЫЧАК, чайнік – ганчарны выраб, гліняная пасудзіна для заваркі чаю. Рабілі з накруўкай, носікам і ручкай, пакрывалі палівай. Вытворчасць імбрычкаў пашырылася ў канцы XIX – пач. XX ст. пераважна ў гарадскіх і месцічковых цэнтрах пад уплывам аналагічных формаў фабрычнага посуду. І ў параўнанні з ім – былі больш танна.

ІМШАНІК – рубленае імшанае ўцепленае памяшканне для зімоўкі пчолаў. Вулі ўстанаўлівалі на папярэдняй лягары (бэлькі, леглі), урубленыя ў сцены імшаніка на вышыні 30–50 см ад падлогі. У ім захоўвалі і пчаларскі інвентар. Найбольш пашыраныя на Беларусі ў XIX – пач. XX ст. у сувязі з удасканаленнем канструкцыі вулляў ды іхнім уцяпленнем імшанікі выходзяць з ужытку.

ІНВЕНТАРЫ – вопісы ўладанняў феадалаў у XVI – XVIII стст. Назва паходзіць ад лацінскага inventarium – вопіс.

Вядомыя поўныя і кароткія. Поўныя складаліся з трох частак. У 1-й змяшчаліся звесткі пра жылыя і гаспадарчыя пабудовы феадальнага двара, іх архітэктуру і планіроўку, пра маёмасць, гаспадарку (памежныя пашы, пасеваў па культуры, пералік жывёлы, апісанне млыноў, вінакурняў і інш. прадпрыемстваў, корчмаў і г.д.), крыніцы і памеры прыбытку. У 2-й апісваліся воласці па вёсках, мястэчкі і гарады па вуліцах, якія ўваходзілі ў склад феадальнага ўладання. Пералічваліся ўсе двары, паказвалася колькасць ворнай зямлі, сенажаццяў, прысядзібных участкаў. У XVI – 1-й пал. XVII ст. перапіс воласцяў праводзіўся па валокх, а дзе не было валочнай памеры – па службах. Пры апісанні кожнай валокі называліся ўсе сяляне, якія карысталіся яе доляй. У 3-й частцы пералічваліся розныя віды феадальных павіннасцяў, памеры падаткаў і тэрміны іх плаці; умовы карыстання пашаю, вадаёмамі, ляснымі ўгоддзямі.

Найбольш падрабязныя інвентары складзеныя ў апошняй чвэрці XVIII ст.: апісаны кожны двор, называюцца ўсе сямейнікі гаспадара, іхні ўзрост, пол і г.д.; памеры надзелу, угоддзі, пасевы, рабочая і прадукцыйная жывёла, віды і памеры павіннасцяў, адыход членаў сям’і на заробкі, уцёкі сялянаў, рамесныя прафесіі сялянаў і гараджанаў, часам наёмныя работнікі ў сялянаў.

Кароткія, ці няпоўныя, інвентары змяшчалі звесткі толькі пра панскую гаспадарку ці пра воласці. Разнавіднасцю іх былі т.зв. берчакі – пералік сялянскіх гаспадарак з паказам надзелу, натуральнага і грашовага чыншу. Інвентары складаліся з ініцыятывы феадалаў і для іх патрэбаў, рэгулявалі іх узаемаадносіны з насельніцтвам, а таксама паміж зямельным уласнікам і фактычным уладальнікам. Інвентары – найважнейшая крыніца па гісторыі аграрных адносінаў, сельскай гаспадаркі, гарадоў і мястэчак; маюць каштоўнасць для этнаграфіі і краязнаўства, а таксама дэмаграфіі, гісторыі архітэктуры.